

PODZIAŁY DÓBR SOBIESKICH W LATACH 1698-1699

Śmierć króla Jana III Sobieskiego 17 czerwca 1696 r., jak się miało szybko okazać, zakończyła pewną epokę nie tylko w dziejach Rzeczypospolitej, ale także w losach rodu Sobieskich. Fiasko zabiegów Marii Kazimiery i jej najstarszego syna Jakuba o zachowanie w rodzinie polskiej korony, a w następnych latach niezbyt przemyślane posunięcia polityczne i hulaszczy tryb życia braci, zwłaszcza Konstantego i Aleksandra, doprowadziły do przedkiego upadku znaczenia rodu, pomimo posiadania w chwili śmierci monarchy ogromnego majątku.

Niemal dosłownie zgon władcy stał się przyczyną wielkich napięć i gorszących scen pomiędzy Marią Kazimiერą a synami. Szczególnie wiele nieporozumień wyłoniło się pomiędzy matką i dwoma młodszymi braćmi a Jakubem. Jeśli wierzyć źródłom, wyróżniał się on wielką determinacją w dążeniu do przejęcia jak największej części majątku po ojcu. Mobilizowała go do tego zapewne konieczność zdobycia ogromnych środków na prowadzenie skutecznej walki elekcyjnej. Z drugiej strony atmosfera konfliktu podgrzewana była przez działania Marii Kazimiery, której Jakub i inni zarzucali bez-

prawne pobranie pieniędzy i klejnotów ze skarbcza królewskiego, nawet tych należących do Rzeczypospolitej, oraz uparte preferowanie interesów królewicza Aleksandra¹. Jakub czuł się pokrzywdzony roszczeniami matki. Ta zaś przedstawiała jego pretensje jako zagrożenie dla sprawiedliwego podziału i krzywdę młodszych synów, wysuwając pod adresem najstarszego syna szereg oskarżeń.

Było o co się spierać. Złożone w różnych miejscach Rzeczypospolitej, owiane legendą wielkie skarby słynącego z gospodarności, a w ostatnich latach życia wręcz ze skąpstwa Jana III były łakomym kąskiem dla ambitnych członków rodziny, a szczególnie dla królowej i jej najstarszego syna, snujących dalekie plany polityczne. Już w lipcu 1696 r., zapewne w związku z zaostrzającym się konfliktem pomiędzy królową a Jakubem o spadek po zmarłym królu, podjęto z udziałem zaufanych panów królestwa zadanie wstępnego podziału majątku pomiędzy Marię Kazimiерę i jej trzech synów oraz ustalenia dożywocia królowej. Podzielono też pomiędzy braci ruchomości i pieniądze znalezione w skarbcu Sobieskiego w Warszawie i w Żół-

¹ Zob. listy Jakuba z lat 1697-1698 do Stanisława Szczuki w Archiwum Państwowym w Krakowie (dalej - APKr.), Zbiory Rusieckich 43. Listy Marii Kazimiery z tych lat do tegoż w: Archiwum Publiczne Piotrkowskie (dalej - APP) [w:] Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej - AGAD), nr 7, t. III, s. 219-245.

kwi². W dniu 10 listopada 1696 r. z udziałem pełnomocników królewiczów i prymasa Michała Radziejewskiego dokonano w Warszawie podziału należących do Jana III ruchomości oraz skarbów wilanowskich i warszawskich, na użytek którego sporządzono inwentarz³.

Wiosną 1698 r., po załamaniu się planów Marii Kazimiery utrzymania się jej samej lub osadzenia któregoś z synów na tronie polskim, zaczęła się ona nosić z zamiarem opuszczenia Rzeczypospolitej na zawsze. Przedtem jednak musiała uregulować sprawy majątkowe Sobieskich. W tym celu udała się w lutym na Ruś, gdzie znajdowały się ich dziedziczne dobra rodzinne, aby dokonać ich lustracji i określić przynoszone przez nie zyski, oszacować sumy pieniężne należne Sobieskim od różnych dłużników, w tym i od Rzeczypospolitej, a następnie dokonać podziału tego spadku pomiędzy trzech synów.

Ustalenia podsumowano w krótkim sumariuszu⁴. Roli zakulisowego arbitra w trudnym sporze z roszczeniami Jakuba Ludwika, którego pełnomocnikiem był referendarz koronny Stanisław Antoni Szczuka⁵, podjął się

w marcu przebywający u boku królowej ambasador jej zięcia Maksymiliana Emanuela, elektora bawarskiego, opat Pompeo Scarlatti. Żmudne rokowania przy mediacji wymienionych w dokumencie wysokich urzędników koronnych utrudniane były, ku utraپieniu matki, zachłannością najstarszego syna. Musiała używać wobec niego gróźb unieważnienia podziału, przejęcia całej majątności i wyrównania z niej braciom wszystkiego, co Jakub otrzymał od rodziców od chwili swojego ślubu w 1691 r.

Owoce prowadzonych negocjacji był sporządzony 24 marca 1698 r. poniższy akt zrzeczenia się przez Marię Kazimię dóbr rodzinnych i sum pieniężnych po zmarłym Janie III Sobieskim i podziału ich pomiędzy jego synów: Jakuba Ludwika (1667-1737), Aleksandra Benedykta (1677-1714) i Konstantego Władysława (1680-1726), przy zachowaniu pełnej niezależności materialnej Marii Kazimiery. Jej gwarancją był nałożony na synów obowiązek wypłaty z przyznanych im działów po 50 tys. zł każdego roku na rzecz matki, jako rekompensaty za przekazane im majątności, oraz pozostawienie

² Zob. *Revisia Skarbcu S. P. Króla Jmci w Zamku Warszawskim d. 5 July 1696*, AGAD, Zbiory Człowski 3209, s. 25-31. Inwentarz ten publikowany jest w: *Materiały źródłowe do dziejów kultury i sztuki XVI-XVIII w.*, opr. M. Gębarowicz, Wrocław 1973, s. 147-154. Ze skarbcu w Żółkwi już 16 lipca Aleksander i Konstantyn odebrali swoją część. Największych bogactw spodziewano się w skarbcu malborskim, ale jego zawartość zdołał ku oburzeniu matki i braci przejąć Jakub, zob. *Connotatia odebranych pieniędzy pro sorte Natasntejszego Królewica Jmci Alexandra w srebrney monecie*, APKr. Oddział na Wawelu, Archiwum Sanguszków (dalej - Ar. Sang.) 190, s. 143-144, APP 135, s. 23-25. Anonimowy autor *Dyaryusza Prawdziwego, bo bez imienia autora, wszystkich rzeczy i dziejów, które w Polskę się działy od śmierci Jana III króla polskiego, aż do obrania Augusta II*, [w:] L. Rogalski, *Dzieje Jana III Sobieskiego*, Warszawa 1847, s. 416, opisuje w następujący sposób ten podział: *Przyszła szczęśliwa nowina, że w Warszawie królewicz Jmci Jakób pogodził się z królową Jmcią i bracią, w ten cireiter sposób: 1. Królowa Jmość przy dożywociu dziedzicznych dóbr i starostw zostaje. 2. Z dożywociu Packa, Nowodworu, Tygienenhausu, Szawel, królewiczom Ichmciom ustępuje. 3. Królewiczowie, Ichmość wszystkie summy pieniężne, srebra, złota, suppellectilem i cokolwiek mobilis jest, zaraz między siebie dzielić mają, zapłaciwszy sto czterdzieście tysięcy talarów bitych królowej Jmci, które na wyprawę księżnej bawarskiej [siostry braci Sobieskich - Teresy Kunegundy] erogavit.*

³ Wydał go A. Człowski w: *Urządzenie palacu wilanowskiego za Jana III*, Lwów 1937, s. 29-84.

⁴ Patrz zamieszczony niżej: *Summariusz do Dziuhu Dobr Prowentow y Summ po SP Królu Jmci Janie Trzecim Spisany we Lwowie d 21 Martis Anno Dni 1698*.

⁵ Zob. łacińskojęzyczny dokument poniżej, oraz *J. Sobieski do A. Sobieskiego, Płaszkwice 22 III 1698*, Nacjonalny Gistaryczny Archiw Bielarusi w Mińsku (dalej - NGAB), F. 694, op. 12, nr 350, k. 63-63v.

stawienie jej dóbr dożywotnich, o które rozgorzał spór pomiędzy jej dziećmi po śmierci królowej. Dalsze układy pomiędzy spadkobiercami zakończono w kwietniu 1698 r., przewidując przejęcie przez królewiczów zapisanych im działów w czerwcu. Zapisy w poniższym dokumencie uległy w późniejszym okresie pewnym zmianom, m. in. królowa przed wyjazdem z Polski przekazała Jakubowi starostwo jaworowskie stanowiące jej dożywocie. Dołożyła też chyba starań, by Jakub przekazał Aleksandrowi dobra pomorzańskie, do czego doszło w kwietniu 1699 r.

Ustalono też zasady niezależnego od siebie współistnienia trzech działów i nie ponoszenia odpowiedzialności majątkowej jednego spadkobiercy za drugiego. Nałożono na braci obowiązek zadbania o sprawiedliwy podział ruchomości, których nie zdążono dotąd wycenić ani podzielić, jak też o spadek nie podlegający podziałowi, taki jak: biblioteka królewska, pamiątki zwycięstw Jana III nad Turkami, przywileje domu Sobieskich, dokumenty znajdujące się w skarbcu w Żółkwi i zasady korzystania z nich przez braci lub ich sukcesorów w razie potrzeb procesowych.

Szereg spornych kwestii, polegających najczęściej na wcześniejszym zagarnięciu kwot pieniężnych przez Jakuba z krzywdą dla młodszych braci, pozostawiono do przyszłej ich ugody albo rozstrzygnięcia przez mediatorów lub specjalny sąd. Trochę braci oddano też starania o odzyskanie sum pożyczonych przez zmarłego króla Rzeczypospolitej i ich późniejszy pomiędzy nich podział. Ustalono okres jednego roku na wnoszenie przez spadkobierców pretensji do zawartego porozumienia i ewentualnego odrzucenia go. Do rzezonego dokumentu dołączona jest łacińskojęzyczna plenipotencja, udzielona przez królewicza Jakuba Stanisławo-

wi Szczuce, której tekst zamieszczamy zaraz po treści aktu.

Kolejnym dokumentem jest sporządzony parę dni wcześniej, 21 marca 1698 r., na użytek dokonujących rozdzielenia spadku po zmarłym Janie III Sobieskim *Summariusz do Działu Dobr Prowentow y Summ...* Zaraz za nim publikujemy uniwersał Marii Kazimiery z ostatniego miesiąca jej pobytu w Polsce przed wyjazdem do Rzymu, a konkretnie z 6 września 1698 r. Zapewne dla większej jasności w czynności równego dzielenia majątku królowa zaświadcza w nim o sumach, jakie już podczas swoich ślubów otrzymali w darze od rodziców królewicz Jakub i jego siostra Teresa Kunegunda. Zapewne było to podyktowane istnieniem dalszych pretensji młodszych braci wobec Jakuba, któremu można było zarzucić, że z majątku rodziców już przecież znaczną kwotę pieniężną otrzymał, wobec czego oczekiwano jej zrekompensowania. Poruszyła też Maria Kazimiera sprawę klejnotów koronnych, które po zmarłym mężu nadal pozostawały w jej ręku jako zastaw sum pieniężnych pożyczonych niegdyś Rzeczypospolitej przez Jana III Sobieskiego.

Ostatni dokument pochodzi już z okresu po wyjeździe Marii Kazimiery z Polski, z 18 kwietnia 1699 r. Dowiadujemy się z niego, że zapisy działu majątkowego, dokonane 24 marca 1698 r., były przedmiotem debat Sobieskich we Lwowie w sierpniu tego roku, w wyniku których przedłużono czas wnoszenia zastrzeżeń do podjętych tam zapisów. Ostatecznie jednak królewicze zjechali się w Lublinie w kwietniu 1699 r., by nie czekając na upływanie przewidzianego czasu wnoszenia reklamacji, zatwierdzić ostatecznie podział majątku. Dokonano wyceny i podziału tych części majątku, które nie zostały nimi objęte w marcu 1698 r.,

a kilka kwestii, jak przykładowo nieuregulowane dotąd zobowiązania pieniężne pomiędzy rodzeństwem, odłożono do rozstrzygnięcia w przyszłości.

Poniższe dokumenty pochodzą ze zbiorów nieuporządkowanych Archiwum Radziwiłłów, znajdującego się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Za ich udostępnienie do odpisu i oglądu serdecznie dziękujemy panu Jarosławowi Zawadzkiemu. Dostosowując się do woli redakcji „Studiów Wileńskich”, publikujemy je, starając się zachować oryginalną pi-

sownię. W przypadku zaistnienia w tekście stosowanych w epoce skrótów, rozwijamy je w nawiasach. Spośród prezentowanych dokumentów największą wagę posiada Dział majątku z 24 marca 1698 r. On też jest najbardziej obciążony przypisami, mającymi przybliżyć czytelnikowi specyfikę jego powstawania i zawartych w nim problemów. Kolejne teksty najczęściej będą dotyczyć tychże właśnie zagadnień, nie będzie zatem potrzeby odwoływania się w ich przypadku do tak dużej liczby przypisów.

DOKUMENT I

Poniższy dokument zachowany został w formie poszytu. Ma numerowane strony, z tym, że s. 1-1v są puste, także następne – s. 2-3. Zasadniczy tekst w języku polskim (s. 4-18), a także występująca po nim łacińskojęzyczna plenipotencja dana przez królewicza Jakuba referendarzowi koronnemu Stanisławowi Szczuce (s. 19-20) wpisane są w nakreślonej na każdej ze stron ramkę z podwójnej ciągłej linii. Poniżej tekstu dokumentu dotyczącego działu majątkowego znajdują się własnoręczne podpisy stron i występujących w tekście mediatorów. Obok nich zamieszczone są ich pieczęcie z czerwonego laku, w tym także królewicza Jakuba. Tekst plenipotencji dla S. Szczuki dołączony jest bezpośrednio do głównego dokumentu działu. Brak przy nim pieczęci Jakuba przy przyłożonej S. Szczuki może jednak wskazywać, że był to odpis oryginału plenipotencji, który został sporządzony nieco później na ostatniej karcie poniższego dokumentu i na dodanej kolejnej stronie. Wskazują na to także pierwsze wolne strony: 1-1v i 2-3. Na ostatniej stronie znajdują się dopiski późniejszych archiwistów, kierujących dokument do właściwych im ówczesnych zespołów archiwalnych. Widniejący na pierwszej stronie pod nadanym w późniejszym czasie tytułem dopisek archiwisty „ad Pomorzany” kierował go do spraw dotyczących tego majątku.

W nieuporządkowanych zbiorach Archiwum Radziwiłłowskiego zachowana jest kopia tego dokumentu, ale bez tekstu plenipotencji udzielonej S. Szczuce (s. 4).

*Dział Między Najjasniejszymi Krolewiczami IchMociami po śmierci S. P. Najjasniejszego
krola JMCi Jana Trzeciego Anno Do(mi)ni 1688⁶*

In nomine Domini Amen

Między Najjasniejszymi Krolewiczami IchMociami Pany, Jakubem Ludowikiem Polskim, Litewskim, Oławskim Xiążęciem, przez Jasnie Wielmożnego Im^oCi Pana Stanisława na Szczuczynie y Radzynie Szczukę Referendarza Koronnego, Lubelskiego, Wareckiego Starostę, jako Plenipotentiarusza z jedney⁷; Alexandrem Xiążęciem Polskim y Litewskim z drugiej; Konstantym Xiążęciem Polskim y Litewskim z trzeciej Strony, Synami Świętej Pamięci Najjasniejszego y Najpotężniejszego JANA Trzeciego Krola Jm^oCi Polskiego, Wielkiego Xiążęcia Litewskiego & &⁸ z Najjasniejszą Marią Casimirą de la Grange Krolową JEyMCią Polską Wielką Xiężną Litewską & & Spłodzonemi, za Mediatią y Błogosławienstwem teyże Najjasniejszej Krolowej JEyMCi Pani Miłosciwey; y uproszonych spólnych Ichmściow PP Przyjaciół y Mediatorow; Jasnie Oswieconego, Jasnie Wielmożnych, Wielmożnych IchMciow Panow Stanisława na Ostrogu Jabłonowskiego⁹ Kasztelana Krakowskiego Hetmana Wielkiego Koronnego, Stanisława na Moszczenicy y Rekoraju Małachowskiego¹⁰, Kaliskiego Starosty Łukowskiego, Jana na Podkamieniu Jabłonowskiego¹¹, Ziem Ruskich, Starosty Świeckiego Wojewodow, Athanazego na Maciejowie y Połajowie Miączynskiego¹² Podskarbiego Nadwornego Koronnego, Łuckiego Krzepickiego

⁶ Tytuł dokumentu został nadany przez późniejszego kancelistę, który nie ustrzegł się błędu w dacie, wpisując datę roczną 1688 zamiast poprawnej 1698.

⁷ Królów Jakub Ludwik Sobieski mianował Stanisława Antoniego Szczukę, jednego z najbliższych współpracowników swego ojca, swoim plenipotentem w sprawach podziału majątku po Janie III Sobieskim pomiędzy Marię Kazimierę i jej synów. W dużej mierze dzięki referendarzowi koronnemu doszło do spisania powyższej umowy w okresie ostrego konfliktu Jakuba z nie uznanym przez niego nowym królem polskim Augustem II Sasem i popierającym nowego monarchę dworem cesarskim. Wielką przeszkodą były także wygórowane roszczenia majątkowe Jakuba. Zob. J. Poraziński, *Sobieski Jakub Ludwik*, [w:] „Polski Słownik Biograficzny” (dalej - PSB), t. XXXIX/4, s. 492.

⁸ Czytaj; etc, etc. Podobnie kolejne takie zwroty w tekście.

⁹ Stanisław Jan na Jabłonowie i Ostrogu Jabłonowski (1634-1702), hetman wielki koronny od 1682 r., współpracownik Jana III w walkach z Turkami i Tatarami. W niektórych okresach niechętny jego planom dynastycznym, jednak jako kasztelan krakowski (od 1692 r.) sprawił, że po śmierci Jana III szlachta województwa krakowskiego na sejmie elekcyjnym w 1697 r. początkowo opowiadała się za krolewiczem Jakubem jako następcą tronu. Ostatecznie hetman opowiedział się za elektorem saskim Fryderykiem Augustem. Zob. T. Nowak, *Stanisław Jan Jabłonowski*, PSB, t. X, s. 236; M. Komaszynski, *Maria Kazimiera D'Arquien Sobieska*, Kraków 1983, s. 204-205.

¹⁰ Stanisław Małachowski (1659-1699), uczestnik wojennych wypraw Jana III Sobieskiego, pod koniec życia króla zaufany współpracownik Marii Kazimierzy. W dowód monarszego uznania w 1692 r. dostał województwo kaliskie, a w 1693 starostwo łukowskie. Zob. W. Dworzaczek, *Małachowski Stanisław*, PSB, t. XIX, s. 414-415.

¹¹ Jan Stanisław Jabłonowski (1669-1731), syn Stanisława Jabłonowskiego, hetmana wielkiego kor., woj. ruski od 1697 r. Początkowo podczas elekcji 1697 r. zwolennik Jakuba Sobieskiego, później stanął po stronie elektora saskiego. Zob. J. Gierowski, *Jabłonowski Jan Stanisław*, PSB, t. X, s. 221-222.

¹² Atanazy Miączynski (1639-1723), zdolny dowódca i zagonczyk. Od młodości zaprzyjaźniony z Janem Sobieskim, w późniejszych latach był określanym przez króla jako „wierny przyjaciel domu naszego”. W latach 1688-1713 podskarbi nadworny. Zob. J. Wimmer, *Miączynski Atanazy*, PSB, t. XX, s. 553-555; *Urządnicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku*, Kórnik 1992, s. 130.

✠ ✠ ✠

In nomine Domini Amen

Między Najasnieyszymi Królewiczami Ich Mo-
 ściami Pany, Jakubem Lubowiczem, Polskim, Li-
 tewskim, Olawskim Xiążęciem, przez Jasnę Wielmo-
 żnego Imię Pana Stanisława na Szczechynie, y
 Radzymie Proszkę Referendarza Koronnego, Lu-
 belskiego Marszałkiego Starszycy, iako Stenipotencia-
 riusza z iedney; Alexandrem Xiążęciem Polskim
 y Litewskim z drugiey; Konstantym Xiążęciem
 Polskim y Litewskim z trzeciey Strony Syndym-
 Swiętley Pamieci Najasnieyszego y Naypotężniey-
 szego **JANA** Przemieckiego Króla Imię Polskiego, Wiel-
 kiego Xiążęcia Litewskiego & & z Najasnieyszego Ma-
 rza Casimira de la Grange Królowa Reyckiego Pol-
 sku, Wielku Krężną Litewską & & Sptodzonemi,
 za Mediatą y Błogostawieństwem cesze Najasniej-
 szej Królowey Reyckey Pani Mitocirwey; y upro-
 szonych Spólnych Ich Męgow Panow Piętyściot, y
 Mediatorow; Jasnę Brwieconego, Jasnę Wielmo-
 żnych, Wielmożnych Ich Męgow Panow Stanisława
 na Ostrogu Jabłonowskiego Kasztelana Krakowskie-
 go Hetmana Wielkiego Koronnego, Stanisława na
 Mordzenicy y Błokoraju Matachowskiego, Kaliskie-
 go Starszycy Lubowskiego; Jana na Bodkamieniu
 Jabłonowskiego Siem Ruskich, Starszycy Swiec-
 kiego Wojewodow: Athanazego na Maczjo-
 wie y Polajowie Międzynskiego Podskarbiego
 Nadwornego Koronnego, Luckiego Arcepietkiego

[s. 5]

Łosickiego Starosty; Xiędza Jana Kurduwanowskiego¹³ Pisarza Naywyższego Skarbowego Koronnego Krakowskiego & Canonika tudzież za wziętą Sprawą y Informatią od Domowych y Administratorow Dobr, także z Inwentarzow, iaka się mięc na ten czas y odebrać mogła, miarkuiąc proportią intrat, y taxę Bonorum wedle Słusznosci y Uwagi należytey, ile przezornosc tak Zacney Mediatiey pozwoliła, w takowy Sposob na wieczne czasy namowiono y postanowiono iest. Najasnieysi Krolewiczowie Ichm^oCi Bracia między Sobą Rodzeni, chcąc nietylko miłosc między Sobą Braterską nienaruszenie zachowac, y pomnazać; ale też Najasnieyszego Domu Swojego tak Regias Praerogativas, iako też a vita decora na potomne czasy per Stirpes, utinam nunquam cessaturas, utwierdzic, y ugruntowac za odstąpieniem y zrzeczeniem się dobrowolnym z osobliwych Macierzynskich affektow Naiasnieyszej Krolewey JEyM^oCi Pani Miłosciwey Prawa Swego dożywoitnego przed tym z Summ y ruchomosci; a teraz z Dobr wszystkich Stoiących per Diploma Suum, ktore pod teraznieyszą datą podpisowac raczy Dział wieczysty wszystkich Dobr Swoich dziedzicznych, zastawnych Hypotekowanych, nabytych, y Summ pieniężnych po Świętey Pamięci Naiasnieyszym Krolu JE^oMCi Panu Ojcu Swoim na Się Jure Divino et naturalis Successionis spadłych

[s. 6]

czynią stanowią y zapisują na trzy części. Quod Felix Favitum Fortunatumq(ue)Sit, ad perenne decus et augmentum Naiasnieyszego Domu.

*Na część y Osobę Naiasnieyszego Krolewica JE^oMCi **Jakuba Ludwika** Polskiego Litewskiego Oławskiego Xążęcia¹⁴ iako Brata Starszego y Sukcesorow Jego Dział Pomorzanski to iest Włosc Pomorzanska¹⁵ ze wszystkimi Miastami, Zamkami, Fortecami, Wsiami, przyległosciami i przynależytosciami, także Remizowce, Snowicz Czyżkow¹⁶ z inszemi do tego wsiami należącemi, et cum attinent' s tak iako ta Włosc w Sobie teraz et ab antique zostawada, abo zostawac powinna była. Włosc Pilaszowska także ze wszystkimi przyległosciami daumemi y nabytemi tak iako w Sobie iest y byc powinna. Włosc Czemiernicka y Markuszowska¹⁷, także ze wszystkimi przyległosciami, iako w sobie iest abo byc powinna ze wszystkimi Inwentarzami, iakie w tych Włosciach są y zostaią. Summa na Oekonomiey Szawelskiej*

¹³ Jan Franciszek Kurduwanowski (1645-1729), kanonik krakowski od 1680 r., w latach 1684-1713 pisarz wielki skarbowy. Cieszył się szczególnym zaufaniem Jana III Sobieskiego i jego żony, której był kanclerzem i osobistym sekretarzem. Zob. J. Staszewski, *Kurduwanowski Jan Franciszek*, PSB, t. XVI, s. 233; *Urzednicy centralni i nadworni Polski*, dz. cyt., s. 98.

¹⁴ Dobra olawskie na Śląsku traktowane były jako zastaw sumy 500 tys. florenów pożyczonych cesarzowi Leopoldowi I przez Jana III Sobieskiego. Jakub i jego żona Jadwiga Elżbieta, siostra cesarzowej Eleonory, zgodnie z umową przedślubną z 5 marca 1691 r., otrzymali od cesarza Leopolda I prawo do zamieszkiwania na zamku w Olawie, gdzie mieli się utrzymywać z wypłacanego im z cesarskich kamer śląskich rocznego oprocentowania (na 5%) od powyższej pożyczki. Zob. K. Piwarski, *Królewicz Jakub w Olawie*, Kraków 1939, s. 6-10; W. Roszkowska, *Olawa królewiczów Sobieskich*, Wrocław 1984, s. 33-35.

¹⁵ Podczas dokonywania podziału majątku w 1699 r. Jakub po części na nalegania matki, a też zapewne ze względu na konieczność spłacenia młodszemu bratu ciężającej na Olawie sumy 400 tys. zł., ustąpił Pomorzany Aleksandrowi. Zob. przypis nr 27. Po śmierci Aleksandra w 1714 r. jako dobra rodzinne Pomorzany wróciły do Jakuba. Zob. J. Poraziński, dz. cyt., s. 494; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (dalej - SGKP), t. VIII, s. 747-753.

¹⁶ Dobra Remizowce oraz Szpikłosy i Wolice leżące w pobliżu Złoczowa nabył Jan III Sobieski w 1694 r. Poprzez Athanazego Mięczyńskiego starał się o nie u ich dziedziców Kazimierza i Marianny Osakowskich, które im dostały się od Konięcpolskich. W 1699 r. Jakub odstąpił je Aleksandrowi wraz z włością pomorzańską, APKr. Oddział na Wawelu, Archiwum Dóbr Pomorzańskich, nr 19; SGKP, t. IX, s. 614-615.

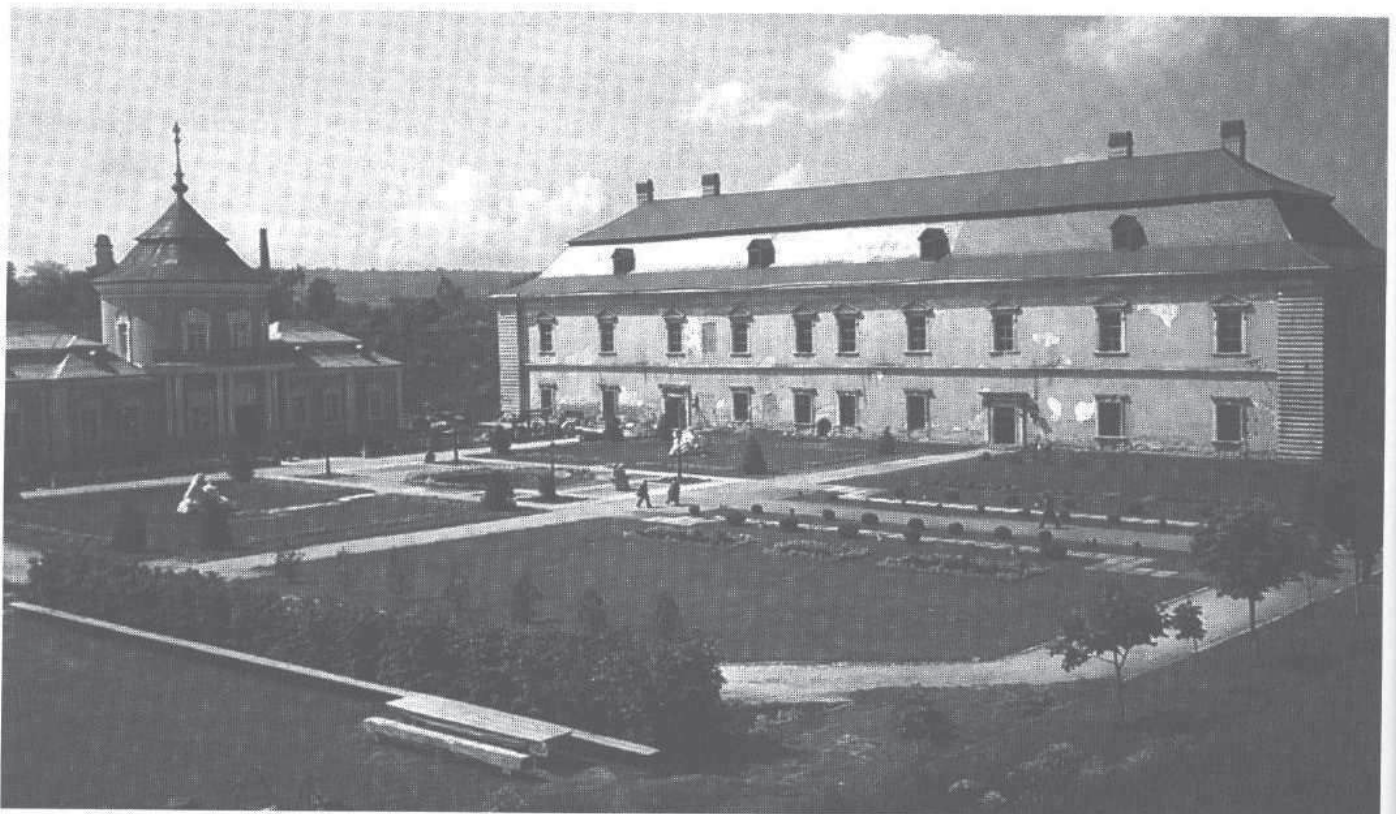
¹⁷ Pilaszkowice, Czemierniki i Markuszów - dobra leżące na Lubelszczyźnie. Królewsczyzna Pilaszkowice znalazły się w posiadaniu Sobieskich już w 1581 r. Zob. H. Gmiterek, *Sobieski Marek*, PSB, t. XXXIX/4, s. 503; SGKP, t. VIII, s. 129-130.

*Constitutiami warowana*¹⁸. Summa także na Nowodworze abo Tygenhoffie¹⁹ Constitutią ostatnią Naiasnieyszemu Świętej Pamięci

[s. 7]

*Krolowi JE^oMCi warowana. U Samego Krolewica JE^oMCi na Xięstwie Olawskim w Szląsku Summa dwakroc Sto Szescdziesiąt Szesc Tysięcy Szescset Szescdziesiąt Szesc złotych Polskich y groszy dziesięć. Summa na kleynotach Rzeczypospolitey u Naiasnieyszej Krolewey JEyMCi Pani Miłosciwey zostaiących*²⁰. Summa u JE^oMCi Pana Woiewody Wilenskiego²¹ Szescdziesiąt Tysięcy złotych według recognitiei JE^oMCi.

*Na część y osobę Naiasnieyszego Krolewica JE^oMCi Alexandra Xiążęcia Polskiego Litewskiego, iako Sredniego Brata y Sukcessorow Jego Dział Złoczowski to jest Włosc Złoczowska*²² z Miastami, Zamkami, Fortecami, Wsiami, y wszytkiemi

Złoczów. Widok na dziedziniec z wałów zamkowych. Po lewej pałacyk chiński. Fot.: autor.

¹⁸ Rzeczpospolita winna była 600 tys. zł zmarłemu w 1665 r. wojewodzie wileńskiemu, hetmanowi wielkiemu litewskiemu Pawłowi Sapieże i jego sukcesorom z racji poniesionych przez niego wydatków na wojsko. Nie mogąc ich spłacić, dała mu w zastaw ekonomię szawelską. Termin jej wykupu miał 24 czerwca 1678 r. Wobec niemożności wyłożenia odpowiedniej sumy przez Rzeczpospolitą wykupili ją z własnego skarbcza Sobiescy i przejęli tę ekonomię dla siebie i swoich potomków na zasadach podobnych do tych, na których trzymali ją Sapiehowie. Ekonomia z racji bycia dobrem stołu królewskiego dawała Sobieskim corocznie ze skarbu litewskiego 40 tys. zł., z wypłatami, z którymi ustawicznie zalegano. Pozycję Sobieskich w tej ekonomii zatwierdził sejm 1678 r. Zob. *Volumina Legum, przedruk zbioru praw staraniem XX Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego* (dalej VL), wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, t. V, s. 304.

¹⁹ Nowy Dwór (niem. Tiegenhof), starostwo i majątność na Wielkiej Żuławie między Wisłą a Nogatem. Otoczone ono było należącą do króla ekonomią malborską. W celu usprawnienia gospodarki Jan III wykupił je w 1680 r. Zob. W. Odyniec, K. Ostrowski, *Sobieski na Pomorzu. Prawda i legenda*, Gdańsk 1983, s. 32; SGK, t. VII, s. 299.

²⁰ Wg Summariuszy wynosiła ona 120000 zł.

²¹ Kazimierz Jan Paweł Sapieha (ok. 1642-1720), wojewoda wileński w latach 1682-1703 i od 1705 r., także w tych latach hetman wielki litewski. Po zdobyciu w początkach lat osiemdziesiątych dzięki Janowi III, zmagającemu się z potężną litewską frakcją rodziny Paców, faktycznej hegemonii na Litwie stanął wraz z bratem Benedyktem, podskarbnym litewskim, na czele zacieklej antykrólewskiej opozycji. Zob. A. Rachuba, *Sapieha Kazimierz Paweł Jan*, PSB, t. XXXV/1, s. 37-48.

²² Ogromne dobra złoczowskie, obejmujące Złoczów i ponad 60 wsi nabył Marek Sobieski w 1598. Zob. H. Gmiterek, *Sobieski Marek*, PSB, t. XXXIX/4, s. 503; SGK, t. XIV, s. 628-633.

przyległościami tak iako w Sobie iest y byc powinna # Włosc Błudowska²³

ze wszytkiem przyległościami tak iako w sobie iest abo byc powinna²⁴.

Włosc Wajerowska z Kolibką²⁵ Szotlancikiem y ze wszytkiem przyległościami tak jako w sobie iest abo byc powinna. Summa na Pucku²⁶ wedle Praw y Cessij Służących.

Summa na Olawie u Najasnieyszego Krolewica JE^oMCi Jakuba czterykroc Sto Tysięcy złotych Polskich²⁷ którą Krolewic JE^oMC Jakub przy obięciu Działu Sobie należącego powinien będzie do Działu Najasnieyszego Krolewica Jmci

[s. 8]

z Działu Swego²⁸..... Najasnieyszemu Krolewiciu JE^oMCi Alexandrowi compensowac, y rzetelnie nagrodzic. Summa u Jasnie Oswieconego Xiążęcia JE^oMCi na Olyce y Nieswizu, Karola Radziwiła Podkanclerzego Wielkiego Xięstwa Litewskiego²⁹ osmdziesiąt Tysięcy złotych. Z tego iednak Działu Swego powinien będzie Najasnieyszy Krolewic Jmc Alexander przy obięciu onego do Działu Trzeciego Żolkiewskiego bonifikując go respektem długow y pensij koscielnych³⁰

..... Summę Sto y pięć tysięcy złotych Polskich kompensowac y rzetelnie zapłacic³¹

²³ Włość z zamkiem w powiecie luckim na Wołyniu. Do rodziny Sobieskich wniosła je w 1600 r. druga żona Marka Sobieskiego, Katarzyna Tęczyńska. Zob. H. Gmiterek, *Sobieski Marek*, PSB, t. XXXIX/4, s. 504; SGKP, t. I, s. 254.

²⁴ Zamieszczony w tekście znak # oznacza późniejsze wtrącenie. Jest nim znajdujące się na dolnym marginesie zdanie: *Włosc Błudowska ze wszytkiem przyległościami tak iako w sobie iest abo byc powinna*.

²⁵ Kolibka (Kolebka, niem. Kolielken), dobra na Pomorzu Gdańskim z powstałymi miastami Wejherowo, Rzućewo, należące od 1676 r. do hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiła. Po jego śmierci w 1680 r. jego żona Katarzyna Radziwiłłowa z Sobieskich, siostra Jana III, ofiarowała je w 1685 r. królowi. Po śmierci Aleksandra przejął je Jakub, który w 1720 r. sprzedał te posiadłości za sumę 160 tys. zł. Jerzemu Piotrowi Przebendowskiemu. Zob. W. Odyniec, K. Ostrowski, dz. cyt., s. 32; PSB, t. XXX/2, s. 292-299; SGKP, t. IV, s. 260-261.

²⁶ Starostwo puckie zostało w 1656 r. w okresie „potopu” szwedzkiego, oddane przez Rzeczpospolitą w zastaw Gdańskowi w zamian za obronę wybrzeża. W 1666 r. Gdańsk szacował poniesione koszty na 266 tys. zł należnych im ze skarbu Rzeczpospolitej. W tymże roku pierwsze starania o przejęcie tego starostwa podjął Jan Sobieski. Dopiero w 1678 r., będąc w Gdańsku i korzystając z trudnej sytuacji władz miasta, uzyskał od nich przekazanie mu starostwa puckiego. W 1696 r. przeszedł jako dożywocie na Marię Kazimierę i na jej synów Jakuba i Konstantego. Po jej śmierci przejął je ostatecznie Jan Jerzy Przebendowski, podskarbi wielki koronny, wypłacając Jakubowi i Konstantemu sumę zastawną ciążącą na tej królewskiej części w wysokości 120 tys. zł. Zob. A. Groth, *Historia Pucka*, Gdańsk 1998, s. 94-95; E. Cieślak, *Jan III Sobieski w Gdańsku*, „Sobótka”, 1980, z. 2, s. 273-282; tenże, *Przetargi Jana III Sobieskiego z Gdańskiem o starostwo puckie*, „Rocznik Gdański”, t. XXI, s. 145-147, 150-154.

²⁷ Suma ta jest w następujący sposób zapisana w *Summariuszu* znajdującym się w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (dalej – BUW), nr 76, s. 642: *Z Olawy od Krolewica Jm [Jakuba – przyp. K. K.] w czym puszcza Brody z Zamkiem munitią i trzecią część Podhorzec valor(is) 400000 procentus) 27000*. Z pierwotnego zamiaru pokrycia Brodami należnych Aleksandrowi od Jakuba 400 tys. nic nie wyszło i roczna prowizja w wysokości 35 tys. zł od sumy 400 tys. płacono Aleksandrowi z Pomorzani, co było bardzo uciążliwe dla tej włości. Szybko stąd 18 kwietnia 1699 r. stanęła umowa o przekazaniu Aleksandrowi przez Jakuba Pomorzani wycenianych na 900 tys. zł. Po uzyskaniu 400 tys. zł Aleksander zobowiązał się spłacić Jakubowi 500 tys. zł, z czym od początku miał wielkie trudności. Zob. *A. Sobieski do J. Sobieskiego*, *Lwów 31 I 1698*, NGAB, F. 69/1, op. 12, nr 349, k. 19-20; *Rachunek Generalny...*, APKr. Oddział na Wawelu, Archiwum Dóbr Pomorzańskich; *Jakub do podkontuszego koronnego W. Pomirskiego*, *Oława 22 VI 1699*, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (dalej – B. PAN Kr.) 978, k. 38. Tekst kontraktu o Pomorzani znajduje się w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w Wrocławiu (dalej – B. Ossol.) 12612/II, s. 17-19. Publikowany jest z pewnymi drobnymi różnicami w: B. Zamorski, *Kronika Pomorzanska według źródeł miejscowych opowiedziana przez Bronisława Zamorskiego*, Lwów 1867, s. 147-148.

²⁸ Koniec wiersza i wiersz następny w tekście wykropkowany.

²⁹ Karol Stanisław Radziwiłł (1669-1719), syn Michała Kazimierza Radziwiłła, hetmana polnego litewskiego i Katarzyny z Sobieskich, siostry króla Jana III, podkanclerzy litewski w latach 1690-1699. W latach dziewięćdziesiątych nie spełnił pokładanych w nim królewskich nadziei na przeciwstawienie się na Litwie potężnym Sapiehom. Pozostawał w złych stosunkach z Marią Kazimierą. Posiadał wielki majątek, ale zadłużony na ok. 2 mln. zł. Zob. A. Rachuba, *Radziwiłł Karol Stanisław*, PSB, t. XXX/2, s. 240-248; *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku*, Kórnik 1994, s. 148.

³⁰ Dalszy fragment wiersza wykropkowany.

³¹ Wyraźnie ujęte jest to postanowienie w dokumencie rozpisującym wartości i przychody kolejnych działów wraz z ciążącymi na nich obciążeniami, BUW, nr 76, s. 642.

Na czesc y Osobę Najasnieyszego Krolewica JE^oMCi Konstantego Polskiego Litewskiego Xiążęcia iako ostatniego Brata y Sukcessorow Jego Dział Zolkiewski to jest Włosc Zolkiewska y Krechowska³² ze wszytkimi Zamkami Miastami, Fortecami, Wsiami y przyległosciami tak iako w Sobie jest, abo byc powinna. Summa Sto y pięć Tysięcy złotych Polskich wyz mianowanym Sposobem na Dziale Zloczowskim przekazana Summa u Jasnie Wielmoznego Jm^oci Pana Jozefa na

[s. 9]

Wisnicz Lubomirskiego³³, Marszałka Nadwornego Koronnego według recognitiei Jego zostaiąca.

Tych tedy Działow opisanych, tak iako w Swoich Circumferentjach granicach y przyległosciach zostaią, abo zostawac powinny ze wszytkimi Inwentarzami w nich zostaiącemi wzajemnie Sobie na wieczne czasy Najasnieysi Krolewicowie IchMC ustępuią pod warunkiem y bezpieczenstwem wszelkim Prawa Ziemskiego takze Jeden do drugiego Działu ani Sam ani Successorowie quovis titulo et praetextu wyiqwszy Bron Boze casum ordinarium naturalis successionis, interessowac się zadnym sposobem przez się, ani przez subordinowane osoby niemaią ani powinni będą, ale kazdy z nich y Sukcessorowie Ich iako własnymi Swemi Dobrami władac rządzić dysponowac, pozytkow y intrat wszelkich przymnazac Administratorom Stanu Szlacheckiego wedle Prawa puszczac, arendowac zastawowac i przedawac iako Swoie własne Dobra wolno będzie.

Za długi te ktore się na Dział którykolwiek dostały otwartemi Zapisaniami jawne, to jest pro oneribus apertis każdego

[s. 10]

Działu, Jeden za drugiego odpowiadac niema, owszem ieden drugiego ewinkowac y zastępowac powinien będzie u każdego Sądu przez JE^oMCi Pana Administratora Swego Stanu Szlacheckiego Sub refusione damni ieden drugiemu, cokolwiek by się pokazało przez nie danie wczesney Ewictiei.

Onera jednak iako ie nazywaią latentia, y wszytkie skryte pretensie, ktoreby wynikac mogły do działu ktoregokolwiek lub Najasnieyszego Domu, te wszytkie in communi do Najasnieyszych Krolewiczow IchMCiow nalezec maią, y przeciwko nim spólną radą y pomocą obronę czynic. Kazdy takze z Działu Swego na zawdzięczenie y recognitią dobrodzieystw Macierzynskich Najasnieyszey Krolowej JEyMci Pani Miłosciwey, tudziesz na Sustentament honoru Jey Krolewskiego za wyz mianowane ustąpienie dozywocia roczney Intraty Pięcdziesiąt Tysięcy złotych Polskich Sposobem y bezpieczenstwem iaki Sama Krolowa JEymc poda y przez osobną Submissią odbierze, rzetelnie wyplacac y oddawac do Skarbu lub

[s. 11]

Assignatariuszow Krolowej JeyMci powinien będzie³⁴. A Krolowa JeyMc Pani Miłosciwa Dobra tych wszytkich Działow w rzetelną y zupełną possessią Krolewiczow Ichmciow z Dozywocia Swego ex nunc date y puszcza y czas do odebrania onych na dzien y Święto Świętego Jana w Roku teraznieyszym przez delegowanych od Najasnieyszych Krolewiczow Ichmciow Commissarzow naznacza y deklaruie, ktorzy wszytkie Dobra nalezytcie z Inwentarzami tak iako się zostaiły po Świętey pamięci Najasnieyszym Krolu JE^oMci na Imię

³² SGKP, t. IV, s. 654-659, t. XIV, s. 817-822.

³³ Józef Karol Lubomirski (1638-1702), marszałek nadworny koronny w latach 1692-1702. Zob. *Urzędniczy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku*, dz. cyt., s. 88.

³⁴ Już w lipcu 1696 r. podczas ostrych rodzinnych sporów, głównie z najstarszym z synów, Maria Kazimiera zgodziła się ustąpić na rzecz synów z większości swoich dożywotnich dóbr i sum na nich zapisanych, pod warunkiem uiszczenia z nich matce 140 tys. talarów wydanych na posag córki Teresy Kunegundy. Zob. *Diariusz prawdziwy...*, s. 416.

Naiasnieyszich Krolewiczow Ichmciow odbiorą, y tych ktorzy od Naiasnieyszey Krolowey JeymCi do tego ziadą quitowac będą

Działa wszytkie, y te co w Brodach Ammunitione Cekawzowe³⁵, Stada tak po Świętej Pamięci Naiasnieyszim Krolu Jmci; iako y po Jasnie Wielmożnym niegdy Marku na Michrowie y Warezu Matczynskim³⁶ Woiewodzie Ruskim, Srokate; także ruchomosci niektore ieszcze niepodzielone gdziekolwiek się znajdą, iako y te ktore się pokazują w Regestrzyku teraz od Naiasnieyszich Krolewiczow Ichmciow podpisanym hic et nunc w rowny Dział troisty [s. 12]

między się dzielą; ale ze się to exequowac y uczynic niemoże bez zieczania na grunt y wzięcia czasu: Tedy Naiasnieysi Krolewiczowie Ichmci ten między Sobą iak naypodobnieyszy umowiuwszy y postanowiuwszy Ichmciow Panow Commissarzow lub Domowych Swoich cum plenaria facultate do rozdzielenia y odebrania na kazdego czesc zeszlą.

Bibliotheka Instrumenta Matematyczne³⁷, raritates Upominkow Rzymskich, Namioty znacznieysze in Signum zwycięstw Tureckich zatrzymane, Privilegia Domus, Instrumenta Regiae Dignitatis, ze w podział troisty bez rozerwania y zepsowania poisc nie mogą: Tedy nim Krolewiczowie Ichmci namowią między Sobą Sposob zachowania tego wszytkiego, teraz w Skarbcu Żółkiewskim inwiolabiliter za wiadomością wszytkich Krolewiczow Ichmciow zostawac mają; tak jednak, ze ieden bez drugiego nic wziąć nie będzie mógł, wyiąwszy Papierow, dokumentow y munimentow; ktore do kazdego Działu znajdowac się mogą. Te przy podziale pomienionym dział y ruchomosci kazdy sobie należące odbierze, owszem iesliby y prędzey było potrzeba ad quamvis requisitionem Imieniem kazdego Działu wydane byc mają. Gwoli czemu powtinen byc przy Skarbcu

³⁵ Miasto i ufortyfikowany zamek na Rusi. 20 VIII 1682 r. zapisał Jakubowi prawem dziedzicznym fortecę brodzką i miasto Stare Brody z przynależnościami jego właściciel Stanisław Konięcpolski, kasztelan krakowski. W 1698 r. według samego Jakuba było tam 27 dział i chciał tą własnością zaspokoić pretensje swego brata Aleksandra. Włosć ta nie przynosiła jednak dochodów, a tylko straty. Do tego z ostrymi pretensjami do niej, nie cofając się przed jej zajęciem i lupieniem, wystąpił Jan Aleksander Konięcpolski. Ostatecznie 30 I 1704 r. Jakub pozbył się tych dóbr na rzecz wojewody kijowskiego Józefa Potockiego. Zob. *J. Sobieski do S. Szczuki, Częstochowa 3 VI 1698*, też list z Olawy 24 VIII 1698, APKr., Zbiory Ruśkie 43, s. 83, 123-124. O przekazaniu Brodów Jakubowi przez Konięcpolskiego i następnie dostaniu się ich w ręce Potockiego, zob. APKr., Zbiory Gileczyńskiego 3/7 i 3/9; SGKP, t. I, s. 372-374; S. Barącz, *Wolne handlowe miasto Brody*, Lwów 1865, s. 79-81.

³⁶ Marek Matczyński (1631-1697), od wczesnych lat był związany z rodziną Sobieskich, a następnie należał do grona najbliższych współpracowników Jana III. Posiadany majątek Michrów przeznaczył w 1695 r. zapisem testamentowym Sobieskim. Od 1692 r. wojewoda ruski, zob. *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku*, dz. cyt., s. 126, 185; H. Kotarski, *Mitczyński Marek*, PSB, t. XX, s. 175.

³⁷ Biblioteka królewska obejmowała zbiory, które gromadził już pradziad Jana Sobieskiego, hetman Stanisław Żółkiewski. Sam król, posiadający wszechstronne zainteresowania, bardzo ją wzbogacił, doprowadzając do stanu ok. 7 tys. tomów. Główna jej część znajdowała się w Żółkwi, reszta w Wilanowie. Nad księgozbiorem sprawował opiekę znany matematyk Adam Kochański. Zachował się jeden z kilku sporządzonych katalogów ksiązek Jana III, wydany w 1879 r. w Krakowie przez: T. J. Lubomirski, *Katalog ksiązek biblioteki Jana III*. Szerzej o zbiorach królewskich zob. I. Komasa, *Jana III Sobieskiego umiłowanie ksiąg*, Warszawa 1939. O matematycznych zainteresowaniach króla zob. rozdział u K. Targosz, *Jan III Sobieski mecenasem nauk i uczonych*, Wrocław 1991, s. 251-308; na s. 20, przyp. 46 - zastrzeżenia autorki wobec wyżej wspomnianej publikacji T. J. Lubomirskiego. Po śmierci króla stan biblioteki żółkiewskiej uległ dramatycznemu pogorszeniu. Zbiory zostały porozrzucane, wiele dokumentów majątkowych zaginęło. Wielkich szkód naczynili sami królewicze mieszkający kilka dni na zamku żółkiewskim. Zob. *P. Sasin do NN, Lwów 10 X 1699*, APP 135, s. 189-190. Kolejne lata zamieszek i wojen w kraju przyniosły dalszą dewastację i rozproszenie księgozbioru. W późniejszych latach Konstancyń interesował się losem biblioteki i starał się uzupełniać jej braki, *A. Urbaniski do F. de Conrade, Wrocław 6 VIII 1721*, AGAD, AR, dz. V, nr 16798, cz. I, s. 340-341.

[s. 13]

lamecznym Człowiek wterny, pilny y rozumny.

A lubo Najasnieysí Krolewiczowie Ichmc praetensij niektórych między Sobą hic et nunc ułożyć, y umoderować ieszcze niemogli, to jednak Działu teraznieyszego wzruszać niepowinno, y takowy na to w miłości y affekcie Braterskim wynayduią Sposob. A naprzód praetensią o Summę Stu tysięcy Ryńskich darowaną in vim Contradictis in favorem ozenienia Najasnieyszego Krolewica Jmci Jakuba³⁸ zawieszają do Spolney między Sobą Sekretney zgody y umowy, albo do rozsądku y decysiey Ichmciow PP^o Przyaciół lubo przysięgłego Sądu Compromissarskiego nemini Partium pretenditis et negantis przez tę Suspensę nieczyniąc praepudicium. O Summę także Malborską, którą Najasnieyszy Krolewicz JmC Jakub z Malborka vindikował y na część Swoię Siedmdziesiąt tysięcy dobrej Monety odebrał³⁹, a Najasnieysí Krolewiczowie Ichm^oC młodsí na część swoią dotąd ieszcze po trzydziestu kilku tysięcy tynfow niedobrali. Tedy Najasnieyszy Krolewicz JmC Jakub post Factum Calculum et revisionem Quitow obliguie się Summę pomienioną, ktorasie pokaze byc niedopłaconą na część Krolewiczow

[s. 14]

Ichmciow młodszych gotowizną zapłacić, lub z Summ na się przychodzących kompensować. Toz się rozumiec ma y o trzech Tysiącach talerow z Fontkameru Gdanskiego⁴⁰, iako o Summie z Woiewodztwa Krakowskiego niby przez Krolewica Jmci odebranych, bo tego JE^oMC Pan Plenipotentiarisz Jego niemając Informatiey niemógł agnoscere, iż iesli się pokaza rzetelnie odebrane Najasnieyszy Krolewicz JmC Starszy refundere będzie powinien, Salvá vicissim przez Najasnieyszych Krolewiczow Ichmciow młodszych refusione iesli się pokaze ze Imieniem ich wzięto Summy lub od Jmci Pana Winklera⁴¹ lub od kogokolwiek lub z Woiewodztwa ktorego. Także zachowują Sobie Najasnieysí Krolewiczowie Ichmc młodsí Braterskie między sobo pomiarkowanie względem carentiey usus fructus z Oekonomiey Szawelskiej na część Swoię puszczoney z pod dozywocia Najasnieyszey Krolewey JeymCi nie preiudikując w tym rationibus defensionis Najasnieyszego Krolewica JE^oMC Starszego iesli będą iakie słuszne y Sprawiedliwe.

[s. 15]

Dla ktorych to wszystkie pretensyj ut praemissum est nie uspokojonych zupełnie zostawiają Najasnieysí Krolewiczowie IchmC Summy Rzeczypospolitey na Woysko Koronne przez Krola Jmci pozyczony(m) sposobem zostające, do ktorych vindikowania iak nayprędzey Krolewiczowie JmCi zleca komu Seriam curam, aby według obowiązku u Pisarza Skarbowego albo gdzie będzie należało dochodził iak nayprędzey pomienionych Summ vindicaty, mutuum

³⁸ Sumę 100 tys. florenów otrzymał Jakub z racji swego małżeństwa z Jadwigą Elżbietą w 1691 r. Zob. J. Poraziński, dz. cyt., s. 491.

³⁹ W Malborku znajdował się skarb ziem pruskich, obejmujących trzy województwa pomorskie, chełmińskie i malborskie. Pieczę nad nim posiadał podskarbi ziem pruskich z ramienia Sejmiku Generalnego Ziemi Pruskich, niezależny na podstawie dawnych przywilejów od podskarbiego koronnego. W latach 1694-1714 był nim Tomasz Działyński, który po śmierci króla, według autora *Dyaryusza Prawdziwego*, „objął zamek i ekonomię malborską i złożone pieniądze króla nieboszczyka także popieczetował”, dz. cyt., s. 41-416; R. Rybarski, *Skarb i pieniądze za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, Warszawa 1939, s. 49-50. W lipcu 1696 r. po podziale kwot z królewskich skarbców w Warszawie i Żółkwi Sobiescy zdawali sobie sprawę, że największe jeszcze nie podzielone sumy pieniędzy po ojcu znajdują się w Malborku, zob. APKr. Oddział na Wawelu, Ar. Sang. 190, s. 194. Z nich to sobie ku oburzeniu matki i braci Jakub samowolnie zagarnął powyższą kwotę.

⁴⁰ Chodzi zapewne o dochody płynące do kasy królewskiej z ustanowionego w 1585 r. pokowy dla palawego pobieranego w porcie gdanskim. W II poł. XVII w. wynosiły one od kilkudziesięciu do stu kilkudziesięciu grzywien pruskich rocznie, zob. *Historia miasta Gdańska*, pod red. E. Ciesłaka, Gdańsk 1993, t. III/1, s. 206.

⁴¹ Nie chodzi tu o Marcina Winklera, potomka starej rodziny krakowskiej, doktora teologii, profesora wydziału filozoficznego w Akademii Krakowskiej i od 1678 r. wychowawcy Jakuba. Mowa jest o Dominiku Winklerze, spotykanym w wielu dokumentach z końca lat panowania Jana III i następujących po jego śmierci w kontekście rozliczeń finansowych. Był on bowiem „pisarzem najwyższym skarbu Rzeczypospolitej koronnej”, zob. *A. Susłowicz do D. Winklera, b. m. 31 I 1692*, AGAD, Archiwum Przeddzieckich B-1363.

sumptum na to obmysliwszy⁴². Zostawiają y drugie Summy na Pałacu Kazimierzowskim w Warszawie, których także zlecą komu spisanie y zebranie Jurium quaesitorum. Zostawiają także Summę u Jasnie Wielmożnego JmCi Pana Podskarbiego Nadw Koronnego, y wszystkie inne u kogokolwiek by się pokazać mogły, lub na zastawach lub na kartach, y zapisach, a w ten dział jeszcze nie wprowadzone, o których serio Naiasnieyszi Krolewiczowie Ichmci pytac się kaza, y jeden drugiego dowiedziawszy się przestrzedz powinien. Zostawiają nad to Structure Pałacu Willanowskiego,

[s. 16]

y Włosc do niego należącą ze wszystkimi przyległościami, tak iako w sobie jest, abo byc powinna, extra divisionem, zeby jednak tym czasem niebyła sub in certo Dominio trzech Naiasnieyszych Competitorow. Tedy tę Włosc y Structure Pałacu Willanowskiego in absentia Krolewica JE^oMci Jakuba iako extra Regnum mieszkającego zdaią in curam et protectionem Sredniego Brata Naiasnieyszego Krolewica Jmci Alexandra, który przez czas manutentioniey swoiey pomienioną Structure konserwować, a moznali y konczyc będzie sensim ex Proventibus tychże Dobr Salvo Calculo in Commune⁴³.

Takowy tedy Dział wieczysty zgodnie y rozmyslnie namowiony przez wszystkie Strony dobrowolnie acceptowany zostawiwszy tylko ab Actu inchoatae Possessionis

[s. 17]

do Roku iednego liberam reclamationem przeciwko niemu y wolne zrzucenie onego Naiasnieyszi Krolewiczowie IchM^oC wszyscy Trzey spólnie przy powadze y za zezwoleniem Naiasnieyszey Krolowej JE^oMci Pani Miłosciwey przy mediatiey także Ichmciow Panow Przyjaciol na wieczne czasy trzymac y nienaruszenie zachowac obiecują, jakoz ninieyszym Instrumentem trzymają y nienaruszenie zachowują we wszystkich punktach, clausulach, Artykulach y ligamentach, tak iakoby przed Aktami Authentycznymi był zeznany, y wespół z Successorami swoimi do wiecznego trzymania y zachowania zapisują się pod warunkiem y obowiązkiem Bona fidei Sądu Compromissarskiego, y iesli tego potrzeba subdamnis Terrestribus u kazdego Sądu in casu contraventionis przez Ichmciach Panow Administratorow laesae Partis na IchmoSciach Panach Administratorach contravenientis Partis

[s. 18]

iuxta leges Patrias vindicandis.

Na co dla lepszey Wiary rękami się własnymi Strony przy pieczęciach swoich y Podpisach Najasnieyszey Krolowej JE^oMci Pani Miłosciwey y Ich Mciow Panow Mediatorow podpisują. Działo się we Lwowie dnia 24 Miesiąca Marca Roku Panskiego 1698 mego.

Maria Kazimira Królowa

Plenipotentarius Naiasnieyszego Krcia JmCi Jakuba St. Szczuka

R. Kor. cum paragrafo a Błudow

⁴² W 1689 r. król Jan III Sobieski pożyczył na wojsko koronne Rzeczypospolitej własnych 200 tys. talarów bitych, a do tego dodał z rosyjskiego odszkodowania danego Rzeczypospolitej, uzyskanego na mocy układów z Rosją, należną sobie za utracone dobra na Zadnieprzu sumę. Zapłacono z nich „ćwierć augustową Anni 1689” zółdu winnego wojsku z zaległych wojewódzkich i powiatowych podatków. Zob. AGAD, Nabytki oddz. I, nr 97. O zwrot tych i innych sum wyłożonych z kasy króla na wojsko upominali się później Sobiescy. Zob. *Jan III do K. Sapiehy, Wilanów 7 V 1689*, B. PAN Kr. 363, s. 113; *A. Pleczyński do Jakuba Sobieskiego, Warszawa 28 IX 1730*, AGAD, AR, dz. V, nr 11864, s. 289; *Comnotatio obligow do Summis Repetibilibus...* tamże, dz. XI, T. 149, s. 50-51; *Instrukcja JP^o Kawalerowi Kowalskiemu Kommissarzowi (...)* od Naiasnieyszego Krolewica JmCi (Jakuba – K. K.) *dana w Oławie d. 10 Febr. 1715*, NGAB, F. 694, op. 12, nr 264, k. 4v, punkt nr 6.

⁴³ Jakub absolutnie nie godził się na pomysł przejęcia Wilanowa przez Aleksandra popieraną przez Marię Kazimiere. Żądał sprzedaży pałacu lub jego konserwacji, uzasadniając „że to tylko jest dom do rekreacyey dla nas wszystkich”. Zob. *J. Sobieski do S. Szczuki, Oława 14 V 1698*, też list z Wrocławia z 26 V, s. 73, z Czestochowy 3 VI 1698, s. 85, APKr. Zb. Rusieckich 43.

Alexander Krolewicz P. cum paragrapho a Bludow

Konstantyn Krolewicz P. cum paragrapho na Bludow

Stanisław Jan na Xięstwie Ostrowskim Jabłonowski Kasztelan Krakowski Hetman Wielki Koronny

Stanisław Małachowski Wda Kaliski

Jan na Podkamieniu Jabłonowski Wda Gnrł Ziem Ruskich

A. Miączynski Podskarbi N. Kor.

Jan Kurdwanowski Pisarz Nayw. Koronny Kanonik Krakowski

[obok osobistych podpisów dobrze zachowane pieczęcie z czerwonego laku każdej z podpisujących się osób]

[s. 19]

Jacobus Ludovicus Princeps Regius Poloniae Lithuaniae, Olavae &c Dux

Notum testatumq(ue) facimus omnibus et singulis, quorum interest. Quia Nos volentes Bona omnia haereditaria, ac summas quasvis tam apud Rempublicam; quam in quibusvis Bonis haereditarijs Seu Regalibus haerentes post olim Serenissimum ac Potentissimum Joannem Tertium Regem Poloniae Dominum Parentem Nostrum desideratissimum Iure Divino ac Naturali ad Nos devol(utis) a(e)quo et Iusto Iure Nos inter et Serenissimos Principes Regios Alexandrum & Constantinum Poloniae et Lithuaniae Duces Dominos Fratres Nostros Charissimos partiri, nec non cum Serenissima Principe Maria Casimira Regina Poloniae Domina Matre Nostra Charissima respectu advitalitatis ad eadem Bona pro amore ac reverentia Nostra Filiali transigere, ad actum praemissa exequendi pro die decima quinta p(rae)sentis assignatum ex Persona et interesse Nostro perspectam habentes singularium meritorum, fidelis affectus ac propensionis in Serenissimam Domum Nostram probitatem, nec non erga Serenissimum Parentem Nostrum desideratissimum illibatam fidem Illustris et Magnifici Stanisłai Szczuka Referendarij R(eg)ni

[s. 20]

Lublinensis Varecensis Capitanei. Eundem in verum ac legitimum Plenipotentiarium Nostrum constituendum ac declarandum esse censuimus. Uti quidem praesentibus L(itte)ris N(ost)ris constituimus ac declaramus. Dantes Ipsi plenariam et omnimodam facultatem praedictam Divisionem cum Serenissimis Fratribus atq(ue) complauationem cum Serenissima Domina Matre Nostra Charissima rite iuste et legitime faciendi concludendi et conscribendi, iuxta Instructionem a Nobis datam Ita ut quidquid per Ipsum gestum atque conclusum fuerit; Nos illud pro rato et grate habituri simus. In quorum fidem praesentes manu propria subscr(ipt)as sigillo Nostro communiri iussimus. Datum Pilszkieviciae, die 17 Mensis Martij Anno Domini 1698vo

Jacobus Ludovicus Princeps

[pośrodku pod podpisem miejsce na pieczęć w zaznaczonym okręgu z wpisanym *Locus Sigilli*]

Concordat cum originali

Stans Szczuka Refer Rni tanquam

Plenipotentarius

[pośrodku pod podpisem pieczęć Stanisława Szczuki z czerwonego laku]

DOKUMENT II

Bifolium, w dwóch kopiach. Prezentowany tekst pochodzi z dobrze zachowanej kopii. W zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, nr 76, s. 641, znajduje się kolejna kopia różniąca się drobnymi szczegółami, z których istotne dla rozumienia zapisu różnice wyjaśniam w odpowiednim przypisie. Na odwrocie dopiski archiwistów, kierujące dokument do spraw żółkiewskich.

*Summariusz do Działu Dobr, Prowentow, y Summ po S: P: Krolu
Janie Trzecim Spisany we Lwowie d 21 M'ca Roku Pańskiego 1698Mego*

BONA		Valor	Proventy
<u>1</u>	Włosc Żółkiewska z Krechowem	N ^o 2700000 - „ -	180000
<u>2</u>	Włosc Złoczewska cum attinentijs	N ^o 1500000 - „ -	100000
<u>3</u>	Włosc Pomorzanska z Remizowcami cum att	N ^o 900000 - „ -	60000
<u>4</u>	Włosc Błudowska - - - - -	N ^o 300000 - „ -	20000
<u>5</u>	Włosc Pilaszowska cum attinentijs	N ^o 180000 - „ -	12000
<u>6</u>	Włosc Waierowska z Kolibką ⁴⁴ - -	N ^o 263000 - „ -	17500

Summae fructificantes

<u>1</u>	Na Czemiernikach y Markuszewie - - -	N ^o 452337 - „ -	
<u>2</u>	Summa na Szawlach - - - - -	N ^o 600000 - „ -	
<u>3</u>	Summa na Pucku - - - - -	N ^o 300000 - „ -	
<u>4</u>	Summa na Nowodworze - - - - -	N ^o 333333 - „ -	
<u>5</u>	Summa z Olawy - - - - -	N ^o 666666 „ 10.	

Summae nonfructificantes

<u>1</u>	Summa na klejnotach Rzpłey - - - - -	N ^o 120000
<u>2</u>	U Jmci Pa Marszałka N ^o Koronnego ⁴⁵ - -	N ^o 80000
<u>3</u>	U Xcia Jmci Pa Podkanclerzego W ^o X ^o 1 ^o 46 - -	N ^o 80000
<u>4</u>	U Jmci P. Woiewody Wilenskiego ⁴⁷ - - - -	N ^o 60000

Summae incognitae

<u>1</u>	Dług u Rzeczypospolitey
<u>2</u>	Na Pałacu Warszawskim
<u>3</u>	U Jmci P. Podskarbiego N ^o Koronne ⁴⁸ .

NB Willanow

NB Pałace Dwory Mieyskie

NB Szpichlerze

Alexander Krolewic P.

Konstantyn Krolewic P.

⁴⁴ W BUW, nr 76, s. 642 wartość tej włości oceniona jest na 368000 zł. z rocznym dochodem na sumę 24500 zł. Jest to wartość przed pomniejszeniem o 105000 zł. zastrzeżonych na dział żółkiewski i pensje kościelne. Odpowiedniemu pomniejszeniu ulega wówczas kwota rocznych dochodów z tej włości.

⁴⁵ Józef Karol Lubomirski, marszałek nadworny koronny w latach 1692-1702. Więcej informacji o osobach, majątnościach i problemach występujących wokół podziału spadku zawarto w przypisach do kolejnych dokumentów z 1698 r.

⁴⁶ Karol Stanisław Radziwiłł, podkanclerzy litewski w latach 1690-1699, kanclerz w latach 1699-1719. Jeszcze po jego śmierci upominano się u Radziwiłłów o tę nie oddaną kwotę, A. Urbaniski do F. de Conrade, Wroclaw 30 I 1722, AGAD, AR, dz. V, nr 16798, cz. II, s. 39-40; zob. list b. m. d., tamże, s. 469-470.

⁴⁷ Benedykt Jan Paweł Sapieha, wojewoda wileński w latach 1682-1703 i 1705-1720.

⁴⁸ Atanazy Międzyński, podskarbi nadworny koronny w latach 1688-1713.

DOKUMENT III

Bifolium, nieco zniszczone, o wyraźnie poszarpanych brzegach stron. Pod tekstem pieczęć wyciśnięta przez papier. Na ostatniej stronie znajduje się dopisany przez późniejszego archiwistę tytuł klasyfikujący dokument pod kątem jego zawartości: *Uniwersał Krolewej Jeymci błogostawiający y Dyspozycją oswiadczający Krolewicom IchmCm.* Tam też dopisek kierujący dokument do spraw żółkiewskich.

Maria Kazimira z Bożej Łaski Krolowa Polska Wielka Xiężna Litewska Ruska Pruska Mazowiecka Zmudzka Kłowska Wołhynska Podolska Podlaska Inflantska Smolenska Siewierska y Czerniechowska

Wiadomo czyniemy komu o tym wiedzieć należy Isz MY chcąc przedsięwziętą do Skutku przywiesc Intentią, abysmy w Rzymie u Progow Stolice S. Apostolskiej poszłubione Bogu w Osierociącym Stanie oddali Vota. A wiedząc Zycie Ludzkie Smiertelnym przypadkom podlegle Za rzecz słuszną poczytalismy, nizeli się za Polską Granicę ruszemy, abysmy Naiasnieyszym Krolewicom Synom Naszym Naymilszym Macierzynskie wprzod Nasze Błogostawienstwo zostawili. Jakosz Pana Boga, który jest Fortun Ludzkich zrzodłem codziennie blagamy, aby Ich pomyslnymi szczęścił y darzył Sukcessami. A potym zycząc aby zadney teraz y po zeysciu Naszym między niemi do rozroznienia nie było okkazyey, ale z obopolna krzewiła się miłosc, zdało się Nam Oswiadczyć y do wiadomosci Onych podac Isz z Dobr Naszych Macierzystych Naiasnieyszemu Jakubowi Krolewicowi Synowi Naymilszemu względem Doni Nuptialis Sto Tysięcy Złotych Rynskich, a Naiasnteyszey Xiężnie Electorowey Bawarskiej Corce Naymilszey⁴⁹ Sto Tysięcy Talarow bitych rzetelnie wyliczyliśmy y oddalimy. Co aby Swego czasu do rownego tychze Dobr Macierzystych Podziału między Naiasnieyszymi Krolewicami Synami Naymilszymi Comportowano y Computowano było z wrodzoney Macierzynskiej (ktora wszyskciem zarowna bydz powinna) zyczymy miłosci.

A ze Kleynoty Rzeczypospolitey w Zastawie u Naiasnieyszego S. P. Krola Jeymci Matzonka Naszego będące po Smierci Jego w Naszym depozycie dotychczas zostawały. Tedy chcąc Je Rzeczypospolitey do wrocenia Summy cale y nieodmiennie dochowac, Tesz Kleynoty Pieczęciami godnych Ludzi, jako to Jasnie Wielmoznego Stanisława Jabłonowskiego Kasztelana Krakowskiego Hetmana Wielkiego Koronnego, Wielmoznego Jozefa Słuszki⁵⁰ Kasztelana Wileńskiego Hetmana Polnego Litewskiego, Urodzonych Stanisława Szczuki Referendarza Koronnego, Athanazego Miączynskiego

[s. 2]

Podskarbiego Nadwornego Koronnego własnymi zapieczętowane napewnym i bezpiecznym miejscu zostawuimy. O czym komu będzie nalazało doniesc y oznaymieć nieomieszkamy, ktore oswiadczenie Nasze dla lepszey Wiary przy Pieczęci Naszey własną podpisuimy ręką. Dan w Jaworowie dnia VI Miesiąca Wrzesnia Roku Panskiego MDCXCVIII

Maria Kazimira Krolowa

⁴⁹ Teresa Kunegunda, wydana w 1694 r. za elektora bawarskiego Maksymiliana Emanuela z rodu Wittelsbachów. Z okazji ślubu otrzymała oprócz 400 tys. talarów od ojca także 100 tys. od matki w ramach umówionego na 500 tys. talarów posagu. Krolewicz Jakub z okazji swojego ślubu w 1691 r. oprócz innych sum otrzymał od rodziców w darze ślubnym 100 tys. florenów. Zob. M. Komarzyński, *Maria Kazimiera O Artydlen Sobieska*, Kraków 1983, s. 145; J. Poraziński, *Sobieski Jakub Ludwik*, dz. cyt., s. 491.

⁵⁰ Józef Bogusław Słuszka (1652-1701), hetman polny lit. i kasztelan wileński od 1685 r., jeden z głównych stronników Jana III na Litwie. Zob. A. Rachuba, *Słuszka Józef Bogusław*, PSB, t. XXXIX/1, s. 144-150; *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku*, Kórnik 1994, s. 47, 241.

[pod osobistym podpisem Marii Kazimiery jej pieczęć wyciśnięta przez papier];

[pod pieczęcią dopisek późniejszy informujący o oddaniu dokumentu w 1716 r. do akt grodu lwowskiego]

Feria secunda ante F(estum) S(ancti) Valentini P(ontificis) et M(artyris) proxima AD. 1716 Lit(t)erae universales dispositionem Testamentariam p(er) se ferentes ad personalem G(enerosi) Alberti Cedulski oblationem Ad Acta Castrensia Capitanealia Leo(poliensia) per oblatam porrecte suscepte et ingrossate.

DOKUMENT IV

Poszyt, nienumerowany, ośmiostronicowy. Pod tekstem dobrze zachowane pieczęcie trzech królewiczów Sobieskich z czerwonego laku. Na pierwszej i ostatniej stronie pieczęcie Archiwum Ordynacji Nieświeskiej z adresem siedziby w Warszawie, przy ul. Marszałkowskiej 113 m. 4. Na ostatniej stronie znajduje się dopisany nieco później klasyfikujący ten dokument pod względem jego zawartości tytuł: *Postanowienie prywatne Alias Ratificatio działu.*

Nayiasnieysi Krolewicowie Ichmosc Panowie Xiążęta Polscy y W^oXSL^o Jakub Ludwik Xze Olawski z tedney, Alexander z drugiej Konstantyn z Trzeciej Strony Sami Osobami Swemi Panskimi Ziachawszy się do Lublina na mieysce y czas przez się naznaczony spólnie wszyscy przy pomocy Ichmw Panow Przyjaciol Domowych Za Zgodnym dobrowolnym Zezwoleniem takowe między sobą nieodmienne y Warowne nazawsze uczynili postanowienie unizey opisane punkta.

Imo.

Pomiewasz wiecznego Działu we Lwowie przy praesentiey Nayiasnieyszey Krolowey Jeymci Paniey Matki y Dobrodzieyki Swoiey dnia 24. Miesiąca Marca Roku Panskiego 1698 uczynionego zostawiona byla do Roku zupełnego libera Reclamatio, y po tym takze we Lwowie dnia 14. Miesiąca Sierpnia tegoz Roku 1698 przez pewną Zgodę y punkta taz Reclamatio przeciwko pomienionemu Wieczystemu Działowi conserwowana byla do pszyszlego da Bog Swięta S. Jana Chrzciciela. Tedy znosząc iuż te pomienioną reklamatią Dział przerzeczony wieczysty we Lwowie uczyniony we wszystkich artikulach y Conditiach na Wieczne czasy irrevocabilliter przyimują, y on, iesliby tego potrzeba bylo, ad Akta quaevis Authentica Regni oblatowac mutuo sobie lub swoim Plenipotentiariszm abo administratorom pozwalaią.

[s. 2]

Zdo

Zawieszone z Działu y zgody zuyyz namienioney niektore ad decidendum puncta Braterską miłoscią między sobą certuiąc y one uspokoiłaiąc Nayiasnieyszemu Krolewiczowi Jm Jakubowi Dway Nayiasnieysi Krolewicowie Ichmc pro Interesse suo comportattione(m) Summy Sta Tysięcy Rynskich in Contradotem Nayiasnieyszey Krolewicowey Jeymci daney y na Olawie zostaiącey odkładiłaiąc az do tego czasu gdy da Bog za Zezwoleniem Nayiasnieyszey Krolowey Jeym. Paniey Matki y Dobrodzieyki swoiey, abo tez post longissima Fata do Macierzystego Działu Nayiasnieysza Electorowa Jeym Bawarska Siostra Rodzona Krolewiczow Ichmw wzięte Sto Tysięcy Talerow twardych ad complementum Posagu Swego z Rak Krolowey Jeymci Paniey Matki y Dobrodzieyki Swoiey, a potym przez Krolewiczow Ichmw ex Substantia

Paterna Krolowey Jeym. zapłaconych comportować y copmensować będzie ex Materna Substantia. Wzajemnie także Nayiasnieyszemu Krlc^owi Im Akexandrowi Dway Nayiasnieysi Krlcowie Ichmc ex amicabili mediatione Maiętnosc Podhorecką Z Pałacem pro Sortibus suis wiecznemi czasy daią daruią y Onę w Dział Krlc^oa Im. Alexandra ze Wszystkim odstepuią tak iako samym nalezec miała abo mogła.

Widok fragmentu frontu kamienicy królewskiej we Lwowie. Fot.: autor.

3tio

Pałac Willano(w)ski ze Wsiami y Dworami tak iako w sobie są y bydz powinny otaxowawszy na Sumę Szesczkroc Sta Tysięcy Tynfow na trzy Części rowne między się dzielią. Z których Nayias. Krolewic Im. Jakub Swoiey ustępuie Naiasnieyszemu Krlcom Ichm. Alexandrowi y Constantinowi nawieczne Czasy Za Sumę Dwukroc Stu Tysięcy tymfó(w) waruiąc onę Sobie do odebrania iak nayprędzszego ex Sum(m)is repetilib(us) tak w Rzptey iako y gdziekolwiek znayduiących się, które naypewnieysze bydz będą mogły. Dwory także y Kamienice n(on) p(rae) iudicando Iurib(us) q(ue) Krolowey Jeym., które sobie do Nich in salvo Zostawiła S(i)m(i)l(ite)r na trzy Części dzielią takowy(m) Sposobem. Na Dział Żółkie(w)ski Dwor we Lwowie y ze Wszystką Iurisdictionią służącą Nayiasniey: Domowi Krole(w)skiemu Na Dział Złoczewski Kamienica Lwowska.

Na Dział Pomorzanski Dwor w Warszawie na Solcu y ieśliby się

[s. 3]

gdzieindziej Dwor abo Kamienica znalesc mogła.

4.

Decora Domus, Insignia Privilegia, Diplomata Bibliotheca, Instrumenta Matematyczne iako są wymienione lepiej w Dziale wieczystym Zgadzaiają się Krolewicowie Ichmc, aby Zostawały

na wieczną pamiętkę w Skarbcu y Bibliotheca Żółkiewskiej za trzema Kluczami Krolewiczow Ichmu iednakiemi, Z których przy kazdym ieden zostawac ma ea conditione iz iesliby co ktory z Krolewiczow Ichmu wziac chciał ex praemissis, niebędzie mógł inaczey tylko praemia assecuratione ze to nazad wroci y odeszle. Dla czego Regestra tego wszystkiego mają bydz przy kazdym naytiasnieyszym Krolewicu. Rękami wszystkich trzech podpisane.

5
Mobilia non divisa ktorekolwiek się pokazą wszystkie do Warszawy na dzien y Święto S^o. Jana Chrzcziciela Krolewiczowie Ichmc Zwiasec y comportowac ex nunc tym, do których to należy: zlecaią y onymi w rowny Dział podzielic się mają. Tamze Summ pieniężnych, Długow y remanentow u Rzpłey y gdziekolwiek znajdujących się Regestra karty documenta comportowane bydz mają do rownego podzielenia. Do czego specialiter obligatur od Krolewiczow Ichmu Im P. Wołczyński⁵¹ Pisarz Skarbowy, aby chciał dopomodz ad verificationem onych osobliwie Summ u Rzpłey zostających, a to Sub onere non dandae quitationis Pisarstwa Nadwornego Skarbowego u S. P. Naytiasney, Krola Imci administrowanego. Natymze Termnie y koło Palacu Warszawskiego Kazimierzowskiego ma bydz sposob umowiony do podziału rownego. Tamze obligatur Krolewiczowie Ichmc kazdy z Dobr Swoich Regestra

[s. 4]

prawdziwe Dział y amunicyi sub Iuramento spisane cum Specificatione takie y wielofuntowe podac do rownego podziału: do czego nalezec będą y Działu Fortecy Brodzkiej. Na tymze terminie Krolewiczowie Ichmc wzaiemnie do siebie praetensye pobranych roznie pieniędzy takimkolwiek sposobem ex Summis repetibilibus Ieden drugiemu compensowac y nagrodzic obligują się.

6to

Kleynoty Rzpłey na Dział Naytiasnieyszego Krolewica Imci Jakuba przypadłe pontewasz ob reclamationem Działu dotąd niebyły wydane, tedy teraz Naytiasnieysi Krolewiczowie Ichmosc cavent, ze mają bydz wydane bez omieszkania y wszelkiey trudności względem których Kleynotow Naytiasnieyszy Krolewicz Imc Jakub ma uczynic debitam przy odebraniu onych securitatem⁵².

7mo

Dług winny Naytiasnieyszemu Krolewiczowi Imci Alexandrowi Czterykroć Sta Tystecy Złotych polskich z Działu Naytiasnieyszego Krolewica Imci Jakuba osobnym postanowieniem y Zgodą Naytiasnieysi Krolewiczowie Ichmc między sobą uspokoić y ulacnić declarują⁵³

8mo

In reliquis omnibus Dział wieczysty y Puncta lego, które nie są pewne teraznieyszey Zgodzie, wiecznemi czasy sami przez się y przez Successorow Swoich Zachowac y zatrzymac mają sub ligamentis & nexibus w tymze Dziale appositis.

⁵¹ Był to Jan Wołczyński, nobilitowany w 1685 r., dworzaniec Jana III, stolnik mielnicki, pisarz skarbowy JKM.

⁵² Sprawa klejnotów prywatnych rodzinnych i Rzeczypospolitej trzymanych przez Sobieskich w zastawie pożyczonych jej sum wzbudzała wiele emocji. Zapewne nigdy nie doszło do zebrania przez Jakuba wszystkich należnych mu klejnotów. Nigdy też nie zostało zwróconych Rzeczypospolitej wiele jej klejnotów zastawionych Sobieskim. Część z nich przejęła samowolnie Maria Kazimiera, zastawiła lub wywozła z kraju bądź, jak pisano, „do swojego schowała kałamarza”. Zob. A. Sobieski do J. Sobieskiego, Lwów 6 V 1699, NGAB, E. 694, op. 12, nr 349, k. 27; J. Sobieski do NN, Czemierniki 18 V 1699, BUW nr 75, k. 68.

⁵³ Zob. przypis nr 27.

ipum utinam robur perpetuo firmis
 magis valent valere meo perpetuo & in
 suum. Ad lalepszey wiarę Dykami wta-
 snemi przy Pieczęciach swoich podpisując
 Działo to w Lublinie dnia 18. Miesiąca
 Kwietnia. Roku Pańskiego 1699.

Jakub Ludwik Koleski
 Alexander Koleski
 Konstantyn Koleski

9no

Ktore to Postanowienie tak wazne y bezpiecжно bydz ma iakoby przed Aktami Authentycznemi Zeznane bylo, abo iako Diplomata Principum

[s. 5]

vim & robur perpetuae firmitatis maique valent valere ma perpetuo & in aevum.

A dla lepszey wiary Rękami własnemi przy Pieczęciach Swoich podpisuią się

Działo się w Lublinie dnia 18. Miesiąca Kwietnia Roku Panskiego 1699.

Jakub Ludwik Krolewic P.

Aleksander Krolewic P.

Konstantyn Krolewic P.

[obok osobistych podpisów pieczęcie z czerwonego laku każdego z królewiczów]

DIVISION OF THE SOBIESKI FAMILY ESTATE IN THE YEARS 1698-1699

SUMMARY

The death of John III Sobieski, the king of Poland, on 17th June 1696 had significant consequences not only for the country, but also for the family of the late king. The violent internal conflicts from which Poland had been suffering in the last years of King John's reign, as well as the increasing opposition to his rule and his dynastic plans, became evident just after his death, when his sons were denied the right to claim the throne. In vain did Queen Maria Kazimiera (Marie Casimire Louise née d'Arquien) try to secure it for any of her sons. The throne was won by the Elector of Saxony Frederick Augustus I, known in Poland as Augustus II the Saxon. Henceforth the Sobieski family for long years

remained on hostile terms with the new monarch, with dire consequences to their estates in Poland – some were alienated from them, some were being regularly ravaged by the king's garrisons and army marches. Neither did the king intend to pay the significant sums of money that had been promised to the Sobieskis during negotiations concerning succession to the throne. He also withheld payment of the sums guaranteed to them by Rzeczpospolita, the Commonwealth of Poland and Lithuania. During his lifetime, the late John III had accumulated extensive wealth, i. e. estates, property, jewels, money – in cash as well as in what he had been owed by his debtors, among

whom was the state of the Commonwealth itself. After he died, some scandalous events took place as his sons, Princes Jakub, Aleksander and Konstanty, and their mother illegitimately tried to come into possession of the king's money and valuables deposited in the royal treasuries. Finally the Sobieski family, aided by their representatives, made arrangements to divide the estate of King Jan III. To this end, on 21st March 1698 an inventory of goods held by the Sobieski family was compiled and their evaluation executed. The whole process was far from pleasant, with continual quarrels, mutual complaints and accusations which in those turbulent times further undermined the authority of the Sobieski family among the Polish nobility. Particularly between Queen Maria Kazimiera and her eldest son Jakub many quarrels arose, and mediation between all the parties concerned was needed to reach agreement.

Finally an estate division act was signed in Lvov on 24th March 1698, by virtue of which the late king's possessions were divided into three parts to be given to his sons, while a fourth part went to the Queen, who shortly afterwards left Poland forever. Many issues concerning particular items remained unsolved. In the months to follow the members of the Sobieski family disputed over making the document more specific. In this period, on 6th September 1698, Maria Kazimiera drew up a document stating the amount of money that had been handed over to her eldest son, Jakub, and her daughter, Teresa Kunegunda, upon their marriages. The Queen was forced to issue this document in view of the younger sons' rightful claim to a compensation. The ultimate division act was finally signed in Lublin on 18th April 1699; to a great extent it confirmed the stipulations of the document from 24th March 1698.